

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvoří členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

ČÁST Ing. Kláry Fabiankové, Ph.D.

1. PŘEDNÁŠKA

Amsterodamská banka

– založena 1609 městem s cílem neporušovat povinnost stoprocentních rezerv, téměř 150 let si držela plné krytí vkladů a stala se nejobdivovanější a nejdůvěryhodnější bankou; Amsterdam následně hlavní centrum evropského bankovníctví, obchodu s drahými kovy a zpracování drahokamů; právě zde se vyvinula zvláštní technika burzovního obchodování s cennými papíry a vysoce rozvinutý zprostředkovatelský obchod.

Bank of England

– anglická (britská) finanční a bankovní instituce, založena 1694 Williamem Patersonem za účelem získání finančních prostředků pro krále Viléma III. Oranžského na vedení devítileté války; prvním guvernérem byl sir John Houblon, mohla půjčovat peníze pouze se souhlasem parlamentu, vybavena emisním právem a státní garancí půjček, spravovala národní dluh; na konci 18. století - vinou porušování zásady plného krytí vyhlásila nesolventnost a přestala vyplácet vklady; všechny daně museli poddaní platit výhradně v bankovkách, stát tedy donutil občany používat své nekryté peníze, čímž si pro sebe uzákonil peněžní monopol; v roce 1846 převzal řízení stát; od roku 1948 znárodněna.

Fuggerové

– jihoněmecká rodina bankéřů a obchodníků z Augšpurku, která poskytovala v období raného kapitalismu úvěry evropským královským panovníkům za pronájem těžby a zpracování kovů a začali manufakturně podnikat; proslulost získal zejména Jakob I. Fugger (1410-69); stali se i finančníky papežů a zapletli se do aféry s prodejem odpustků, byli povýšeni do šlechtického stavu.

Hanza

– obchodní a posléze zájmový spolek především německých obchodních měst (nejčastěji přístavů); vznikla v polovině 12. století za účelem monopolního zabezpečení tras dálkového obchodu v Baltském a Severním moři; fungovala až do 17. století s proměnlivým počtem členů (např. Brémy, Rostock, Hamburk, Gdaňsk, Lübeck, Riga, Novgorod.); ze zemí východní Evropy se vyvážely přírodní produkty a potraviny, ze západu sukna, kovové výrobky, vína, luxusní předměty z Itálie a jižní Francie; hanza přivážela na sever Evropy také koření a zboží z Orientu; nejdůležitějším dopravním prostředkem byla loď kogga. V 15. století postupně získala ekonomickou převahu nizozemská a anglická výroba a obchod, čímž byl signalizován úpadek hanzy, která ztrácela městská privilegia a omezovala lov sledů.

Jindřich Mořeplavec

– (1394–1460), portugalský princ a významný podporovatel objevitelských cest a námořního obchodu; vybudoval námořní akademii a hvězdárnu v Sagresu; založil v Lagosu Koloniální obchodní společnost s monopolem na obchod se západní Afrikou a na další objevné plavby směrem na jih; osobně si objevitelských výprav neúčastnil. Neodsuzoval násilně šířené křesťanství a zotročování afrických domorodců.

Měšťanská oligarchie

– soustředění politické a hospodářské moci ve městě do rukou několika málo vlivných rodů; typická pro historické oblasti Nizozemí v době raného kapitalismu, kde prosazovala především politiku volného obchodu.

Navigační akta (Zákony o plavbě)

– zákony vydávané na podporu anglického námořního obchodu; nejznámější z let 1651 a další v průběhu 17. století; chránily před zahraniční konkurencí, přikazovaly dovážet zboží do Anglie jen na anglických lodích nebo na lodích té země, která zboží vyprodukovala, rovněž 75 % posádky museli tvořit Angličané; zaměřena především proti nizozemským obchodníkům; stala se základem anglického koloniálního systému; důsledkem byly anglicko-nizozemské války; v roce 1849 zrušeny.

Oliver Cromwell

– (1599 – 1658); státník a generál, vůdce parlamentního vojska, které v anglické občanské válce porazilo vojsko krále Karla I.; po vzniku republiky v Anglii byl od r. 1653 v jejím čele jako tzv. lord protektor; diktátor a zastánce navigačních akt; za jeho vlády se Anglie stala protestantskou mocností; roku 2002 byl v anketě BBC vybrán do desítky největších Britů všech dob.

Proces ohrazování

– zvýšená poptávka po exportu vlny vedla k privatizaci a scelování polí (obecní půdy) v Anglii 16. století za vlády Tudorovců; proces trval do 19. století a způsobil rozmach chovu ovcí na úkor tradičního zemědělství; učinil z Anglie velmoc v textilní produkci; umožnil odchod pracovní síly do městské manufakturní výroby a vedl tak k rychlejšímu nástupu průmyslové revoluci; byl doprovázen i řadou protestních akcí a negativními sociálními důsledky (tuláctví a žebroty).

Protestantismus

– jeden z hlavních směrů křesťanství, za protestantské lze považovat křesťanské směry, které se od 15. století z různých důvodů distancovaly od katolické církve; protestantská etika kladla důraz na aktivní zapojení jedince do produktivní činnosti; spasen má být ten, který ve svém povolání vyniká; mezi protestantské směry patří mj. luteránství, kalvinismus, anglikanismus.

Reconquista

– znovudobytí a sjednocení Pyrenejského poloostrova křesťany; muslimské panství na poloostrově, nazývané al-Andalus, patřilo k hospodářsky a kulturně nejrozvinutějším státům ve Středomoří; dobývání území postupovalo od severu (z království Kastilie, Aragonie) k jihu; celý proces byl ukončen dobytím posledního islámského státu Granady v roce 1492.

Smlouva z Tordesillas

– uzavřena v roce 1494 mezi Španělskem a Portugalskem, tehdejšími nejsilnějšími námořními velmocemi; znamenala rozdělení sféry vlivu v Novém světě (především na americkém kontinentě); byla vyvolána vlastnickými spory o nově objevené ostrovy v Atlantickém oceánu; demarkační linie probíhala od severu k jihu asi 1850 km západně od Kapverdských ostrovů; Španělsko dostalo Kanárské ostrovy, Portugalsko získalo například Guineu, později objevenou Brazílii a území podél afrického pobřeží; ostatní námořní mocnosti (Anglie, Francie, Holandsko) smlouvu neuznaly.

Toryové

– (v irské gaelštině výraz pro zločince či lupiče) původně označení pro anglické politiky, kteří podporovali nástupnictví katolického krále Jakuba II. a izolacionistickou zahraniční politiku; posléze označení pro politickou frakci od 60. let 18. století, která hájila zájmy venkovské šlechty, anglikánské církve a zásahy státu do hospodářství; v první polovině 19. století se z ní vyvinula Konzervativní strana.

Utrechtská unie

– spolek sedmi protestantských nizozemských provincií (Hollad, Zeeland, Friesland, Utrecht, Groningen, Geldern, Overijssel) vzniklý v Utrechtu v roce 1579 a zaměřený na boj proti katolickému španělskému králi, kterému tyto provincie patřily, včetně snahy o získání nezávislosti; roku 1581 byl Filip II. v zemích utrechtská unie oficiálně sesazen, čímž byly položeny základy k nezávislému nizozemskému státu – Spojeným provinciím nizozemským.

Východoindická společnost (East India Company)

– společnost, která disponovala monopolem a vládní podporou na obchod se zámořskými územími, především v Asii, Africe a Evropě; tento typ společností vznikl v několika státech např. v Anglii (1600), Nizozemí (1602) či Francii (1664); rovněž realizovala aktivní koloniální politiku; existovala do roku 1873.

Whigové

– (ve skotské gaelštině znamená zloději dobytka) původně označení pro anglické politiky, kteří odmítali absolutismus a rekatolizaci Stuartovců a podporovali konstituční monarchii; politická frakce se formálně ustanovila až v roce 1784; tvořila opozici proti toryům, hájila zájmy průmyslníků a nonkonformních protestantů; člen Robert Walpole je považován za prvního britského premiéra (ve funkci de facto 1721-1742); ve druhé polovině 18. století z ní vznikla Liberální strana.